

Matail, Pavel; Petrželka, Josef

Alexandros: Jak rozumět Aristotelově kritice Platónových idejí? 1. Počátky idejí a jejich smysl

Studia philosophica. 2025, vol. 72, iss. 2, pp. 45-52

ISSN 2336-453X (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/SPH2025-2-5>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.83667>

License: [CC BY-NC-ND 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Access Date: 04. 02. 2026

Version: 20260130

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Alexandros: Jak rozumět Aristotelově kritice Platónových idejí?

1. Počátky idejí a jejich smysl

Alexander: How to understand Aristotle's critique of Plato's forms?

1. The beginnings of forms and their meaning

Pavel Matal – Josef Petrželka

Svého času – kdysi dávno – přišel Platón se zcela novým způsobem vysvětlení řádu skutečnosti, jemuž se říká koncepce či teorie idejí. Jistě to bylo vysvětlení v nemálo ohledech úspěšné, ale na druhé straně se v něm našlo i nemálo problematických aspektů. Na ty si důkladně posvítil Aristotelés a sepsal desítky takových problémů především ve spise *O idejích* a později je spíše letmo připomněl ve své *Metafyzice*. Ten první spis se bohužel nedochoval a připomenutí v *Metafyzice* (zvláště kapitoly 6 a 9 v její první knize) je často velmi stručné a pro dnešního čtenáře stěží pochopitelné. Naštěstí pro něj a pro všechny zájemce o ideje však máme dochován důkladný komentář Alexandra z Afrodisiády (2.–3. st. n. l.) k prvním pěti knihám *Metafyziky*, a tedy i k těmto „naším“ pasážím.

V nové sérii esejisticko-didaktických textů přeložíme Alexandrův komentář k těmto kapitolám a posoudíme, co nám vlastně Alexandros chce sdělit a nakolik nám to pomáhá porozumět Aristotelovu textu. Nyní s tímto plánem začínáme a předkládáme čtenářům komentář k úvodu šesté kapitoly první knihy *Metafyziky*.¹

1 Vycházíme ze standardní edice Alexandrova textu: HAYDUCK, Michael (ed.). *Alexandri Aphrodisiensis in Aristotelis Metaphysica commentaria*. Berlin 1891. *Commentaria in Aristotelem*

Než začneme, upozorníme čtenáře ještě na komplikované reference – Alexandros totiž píše o Aristotelovi, který zase psal o Platónovi. Pokud bude někde nejasné, koho má Alexandros na mysli, vysvětlíme v poznámce.² A ještě ať se čtenář připraví na to, že v šesté kapitole srovnává Aristotelés Platóna s pýthagorejci, jimž je z velké části věnována předchozí pátá kapitola.

Začátek šesté kapitoly: Jak Platón k idejím přišel?

[Alexandros, *In Aristotelis metaphysica commentaria*, 49.18–50.16]

Následně [Aristotelés] vykládá Platónovo učení a říká, že v mnoha ohledech následoval pýthagorejce, v jiných pak předložil vlastní myšlenky. Jednou z těch jeho vlastních **20** myšlenek byla i ta o idejích. A [Aristotelés] říká, čím byl [Platón] pohnut k zavedení idejí, a vypravuje, že jednak od Kratyla, hérakleitovce, jehož druhem se [Platón] stal, převzal, že všechno vnímatelné je v toku a nikdy se nezastavuje, a toto mínění hájil jako pravdivé. O Sókratovi pak, **50.1** který se zabýval mravními [otázkami] a hledal obecné (když se totiž zabýval krásnem nebo něčím jiným, hledal obecně, co je krásno, aniž bral v potaz toto [jednotlivé] krásné) a který se vždy snažil definovat danou věc, říká, že se nezabýval přírodními věcmi. Jak to, že říká, že **5** Sókratés jako první se zabýval definicemi, jestliže totéž se pokoušeli dělat i pýthagorejci, jak [Aristotelés] řekl dříve,³ kteří jsou starší než on [tj. Sókratés]? Snad že oni, jak řekl, to dělali nedostatečně a bez metody. – Když tedy přijal Sókratovo zkoumání definic a obecného, pokládal je za něco, co se vyskytuje u nějakých jiných [věcí] a týká se přirozenosti⁴ a nikoli něčeho z vnímatelných věcí, ani

Graeca, vol. 1. Přihlížíme k Dooleyho anglickému překladu (ALEXANDER OF APHRODISIAS. *On Aristotle Metaphysics I*. London – New Delhi – New York – Sydney: Bloomsbury 1989) a bereme v potaz také moderní překlad první knihy Aristotelovy *Metafyziky* od Filipa Karfíka (ARISTOTELÉS. *Metafyzika A*. Praha: OIKOYMENH 2015) – to zvláště pro Aristotelovy pasáže citované v Alexandrově textu.

- 2 Děkujeme Robertu Šťávovi za důkladné přečtení překladu a posouzení právě i v tomto ohledu.
- 3 V páté, tj. předchozí Aristotelově kapitole, konkrétně v pasáži *Met.* 987a21–28. Alexandros o tom píše ve svém komentáři k páté kapitole (48.11–49.5) a nyní se k tomu poněkud překvapivě a nesouvisle vrací.
- 4 Výraz „přirozenost“ (φύσις) se objevuje zničehonic a na tomto místě není zřejmé, co jím Alexandros myslí. Teprve později (50.14–15) vychází najevo, že „přirozenostmi“ se myslí jsoucná existující mimo látku a nazývané „ideje“ – „přirozenost“ zde tedy označuje tutéž skutečnost jako „idea“.

10 obecného u těchto⁵ [vnímatelných], neboť tyto věci a vše v nich – což zahrnuje i ty obecniny – vždy plynou a přeměňují se a nikdy nezůstávají u téže přirozenosti. Proto je také nemožné, aby byl společný a obecný výměr (takové totiž definice jsou) něčeho z vnímatelných věcí, protože tyto nejsou ani definovatelné, neboť ani nejsou tytéž.⁶ A ty pak přirozenosti, které jsou mimo 15 vnímatelné věci a o nichž se podávají definice, nazval idejemi, od nichž smyslové věci jsou⁷ a podle nichž jsou také nazývány.

Co nám zde Alexandros říká? Cíl prvního úryvku – stejně jako komentované pasáže v *Metafyzice* – je dvojí:

(1) Vysvětlit, jaké důvody a inspirace přivedly Platóna k zavedení idejí. Platón přijal herakleitovskou nauku, že vše plyne, a také byl Sókratem motivován k úvahám o definicích, zvláště o jejich předmětech.

(2) Vysvětlit, že právě a jedině ideje (či „přirozenosti“) mohou být předmětem definic, jestliže se zjevně předpokládá, že definice má být trvalá, a tedy vyžaduje také neměnný předmět. Protože všechny vnímatelné věci se naopak stále mění a nezůstávají týmiž, není možné o nich podat trvalou definici. Musí tedy existovat něco jiného, co bude předmětem definic (chceme-li definice podávat, což zjevně chceme) – a to jsou podle Platóna právě ideje. Ty jsou pak považovány také za příčiny vnímatelných věcí, o čemž se více dočteme vzápětí.

Nakolik je tento Alexandrův komentář užitečný? Nepříliš, Alexandros spíše opakuje jinými slovy to, co je napsáno už v *Metafyzice*. A když už přináší něco nového oproti komentovanému textu (termíny „přirozenost“, „obecné u vnímatelných věcí“), nelze říct, že by přinášel také jasnost.

5 V anglickém překladu je τὸ ἐπὶ τούτοις καθόλου [to epi tútois katholú] překládáno jako „universal above sensibles“. O co se ale může jednat, jestliže to má být obecné, ale přitom spojené s vnímatelnými věcmi? Snad o obecné vlastnosti, jako je „bělost“, jež se nachází na jednotlivých vnímatelných věcech a s nimi se i proměňuje?

6 Nabízejí se tři různé interpretace μηδὲ εἶναι ταῦτα [méde einai tauta]. (1) Vnímatelné věci nikdy nezůstávají stejné (viz Dooley, poznámka č. 160, s. 77). To odpovídá komentovanému textu v *Metafyzice* i je v souladu s Kratylovým učením, ale opakuje obsah předchozí věty. (2) Vnímatelné věci nejsou opravdové. To je jistě platónská myšlenka, ale nedostatečně podpořená v tomto úryvku a Alexandros o ní mluví až později (128,7). (3) Vnímatelné věci nikdy nejsou dostatečně určité, aby na ně šlo ukázat jako na „tyto“. Pokud se totiž vnímatelné věci stále proměňují, nelze v žádném okamžiku určit, o kterou věc zrovna jde, a tedy ji v principu nelze definovat. V překladu se kloníme k první interpretaci pro její pochopitelnost, ostatní dvě necháváme na posouzení čtenáři.

7 Ve smyslu, že od nich pocházejí, mají od nich bytí či jsoucnost.

Dlouhý komentář k jediné větě: Co s čím je synonymní?

[Alexandros, *In Aristotelis metaphysica commentaria*, 50.17–51.25]

p. 987b9⁸ Na základě účasti totiž existují mnohé věci,⁹ které jsou synonymní s formami¹⁰.

Když pak [Aristotelés] řekl, že všechny vnímatelné věci existují vedle těchto [tj. forem] a jsou podle nich nazývány **20** (existují totiž vedle těchto [forem] a jsou jiné než tyto a jsou podle nich nazývány,¹¹ což je vysvětleno tím, že právě skrze účast mají mnohé vnímatelné věci bytí), poté, když vysvětloval „některé mnohé věci“¹², připojil [výraz] „synonymní s formami“, což by bylo shodné s „formami jim [tj. těm mnohým věcem] synonymními“. Věci synonymní s idejemi jsou totiž takové. Toto pak [Aristotelés] řekl [proto], že **51.1** neříkali,¹³ že jsou ideje všech vnímatelných věcí. Nezavedli totiž ideje u těch relačních věcí, jež existují na základě vztahu,¹⁴ ale ani u věcí, jež jsou proti přirozenosti něčeho, ani vůbec u věcí zlých. Nebo snad říká „mnohé [věci]“¹⁵ místo „vnímatelné“, takže by se říkalo, že mnohé vnímatelné věci existují

8 Jedná se moderní (tj. až v moderní edici textu doplněnou) podobu odkazu na Aristotelův text, který Alexandros cituje a následně komentuje.

9 F. Karfík překládá ve shodě s jinými překlady jako „mnohost věcí“. V tomto případě se od jeho překladu odchylujeme, abychom později mohli snadno vyjádřit Alexandrovu paralelu „mnohé [věci]“ a „vnímatelné [věci]“ (viz pozn. 15 níže).

10 F. Karfík překládá výraz *idéa* [idea] jako „idea“ a *εἶδος* [eidos] jako „forma“. Tohoto rozlišení se budeme držet i my.

11 Ano, text se zde téměř opakuje – přesto jej překládáme podle edice a necháváme na čtenáři, aby si na základě toho učinil představu o Alexandrovu způsobu komentování...

12 Bylo třeba doplnit uvozovky, aby bylo zřejmé, že Alexandros má na mysli samotný jazykový výraz (nejspíše tak nám dává pasáž smysl), zřejmě přímo výraz Aristotelův. Pak je ovšem zvláštní, že Alexandros uvádí *τίνα τὰ πολλά* [tina ta polla], zatímco u Aristotela čteme jen *τὰ πολλά*. Slovo „některé“ (*τίνα*) má jistě v Alexandrově textu smysl, neboť předznamenává jeho následný výklad, že ne všechny věci existují na základě účasti (proto jej překládáme, i když Dooley tak nečiní, viz s. 78). Jak ale k tomuto problému vůbec přišel, když Aristotelés se jím v šesté kapitole vůbec nezabývá, nám není jasné.

13 Musíme se domyslet, že „platónikové neříkali“.

14 Alexandros zde snad – ovšem ne dostatečně jasně – rozlišuje různé druhy či třídy vztažných skutečností a přinejmenším u jedné z nich podle něj platónikové neuznávali ideje. Vzhledem ke stručnosti vyjádření je však obtížné tuto třídu identifikovat. Pokud se necháme vést samotným termínem – *σχέσις* [schesis] – a Aristotelovým užitím tohoto termínu – mj. pro vztah muže a ženy, otce a dítěte, pána a otroka, pak by Alexandros tvrdil, že právě např. pro rodiče, děti, pány a otroky by ideje neexistovaly. Otázka existence idejí pro vztahy se objeví i v 9. kap. první knihy *Metafyziky* (990b15) a v Alexandrově komentáři k ní (viz 82.8–83.33).

15 Sem míří poznámka č. 9. Vzhledem k tomu, že zde je výraz *τὰ πολλά* analogickým tvarem

na základě účasti na těchto formách, s nimiž jsou synonymní: **5** totiž lidé na základě účasti na člověku a koně na koni. Tím se říká, že totiž vnímatelné věci synonymní s formami mají bytí na základě účasti, účastí [právě] na [těchto] formách. I takto někdo může chápat výraz „mnohé věci existují na základě účasti na formách, mnohými pak jsou [samy] tyto věci synonymní mezi sebou navzájem“. Totiž mnohé a navzájem synonymní věci mají bytí na základě účasti **10** na jedné ideji. Neúčastní se totiž všechny jedné ideje, nýbrž nakolik jsou navzájem stejného druhu a synonymní. Neřekl by totiž, že smyslové věci jsou synonymní s idejemi, když líčí názor Platóna, který říká, že ideje jsou homonymní s věcmi, jež vznikají ve vztahu k nim. Nebo snad ani podle Platóna nejsou ideje homonymní s věcmi, jež k nim mají vztah, nýbrž synonymní: V kterých případech se totiž užívá **15** homonymního jména, mohlo by [to] být v obecné mluvě užito místo „synonymního“. Jestliže totiž věci nenapodobují ideu, k níž mají vztah, co do výměru a co do formy, pak v čem jiném? Těm (tj. idejím) totiž nic jiného nenáleží, ani nemají žádné případky. To pak, co je podobné co do formy, jsou synonyma. Je-li totiž člověk sám¹⁶ nějakou jednoduchou formou, je jasné, že to, co je mu připodobněno, je mu snad připodobněno co do formy. Avšak **20** vskutku i definice látkových věcí jsou definicemi podle formy. Tedy jestliže co do formy jsou [jednotliví] lidé podobni ideji, jež není ničím jiným,¹⁷ byla by totožná také definice [jednotlivých] lidí a ideje, protože i když tyto (látkové věci) nejsou definovatelné, tak formy jsou – a [přitom] jejich [tj. idejí] definice se vypovídají i o těchto látkových věcech. Vždyť „živočích rozumný smrtelný“ se vypovídá i o vnímatelných lidech, i když to není **25** jejich definice ve vlastním smyslu.¹⁸

Tentokrát Alexandros komentuje jedinou Aristotelovu větu a podává k ní výklad dalece překračující Aristotelovo sdělení v 6. kapitole. Zjevně tedy musel zohlednit ještě nějaké další pramenné zdroje. A co nám v tomto důkladném komentáři sděluje?

k τὰ αἰσθητά, což nelze přeložit pomocí substantiva v jednotném čísle, rozhodli jsme se překládat τὰ πολλά konzistentně jako „mnohé [věci]“ analogicky k „vnímatelným [věcem]“.

16 Alexandros použil výraz ὁ αὐτοάνθρωπος [ho autoanthrōpos], který má význam „člověk sám“ či „člověk o sobě“, a tedy označuje ideu člověka.

17 Tj. „ničím jiným než formou“.

18 Jak bylo řečeno v prvním úryvku (konkrétně 50.7–16), podle Platóna nelze definovat (jednotlivé) vnímatelné věci, protože se stále mění, a nejsou tedy ani dostatečně určité. Definovat však můžeme ideje, jež jsou s těmito vnímatelnými věcmi „synonymní“ (ovšem ve smyslu odlišném od dnešního – viz vysvětlení za překladem).

(1) Především důkladně vysvětluje užití termínů „homonymní“ a „synonymní“. Když Alexandros jako velký komentátor a znalec Aristotela píše o „homonymii“ a „synonymii“, jistě má na mysli Aristotelovo pochopení těchto výrazů hned na začátku spisu *Kategorie* (viz *Cat.* 1a1–15). Tam se dočteme, že vztahy homonymie (stejnojmennosti) a synonymie (souznačnosti) nejsou pro Aristotela čistě gramatickými koncepty, jak bychom to mohli očekávat na základě dnešního běžného použití, nýbrž především ontologickými pojmy. Nejsou to totiž jména, která jsou spolu homonymní nebo synonymní, ale entity mající nějaká jména.¹⁹

A jak to tedy myslel Aristotelés (a po něm i Alexandros)?² Dvě entity jsou navzájem homonymní (stejnojmenné), jestliže jsou jejich jména stejná, ale při označení těchto entit mají rozdílnou definici, neboť tyto entity spadají do různých kategorií, rodů nebo druhů. Například proslulý trójský kůň (dřevěný) a nejrychlejší kůň (tedy konkrétní jedinec) žijící na pastvinách kolem Tróje jsou navzájem homonymní, protože definice dřevěného koně se jistě liší od definice živého koně.²⁰ Rozdílnost definice ovšem nevylučuje, že v jednom případě je užití slova „kůň“ primární, totiž u živého koně, a ve druhém případě pak odvozené na základě analogie.

Naopak pojem „synonymní“ (souznačné) v aristotelském pojetí označuje totožnost jména i totožnost definice. Z hlediska rodu je tak Sókratés ve vztahu synonymie s kohoutem (např. tím zmíněným ve *Faidónovi*), protože o obou platí, že jsou živočichem a pro oba platí tatáž definice rodu živočich. Co se však týče druhu, jeden člověk (živočich) je synonymní pouze s jiným člověkem (živočichem).

Platón sám používá pouze výraz „homonymní“, přitom jej ale nikde nedefinuje, proto se může Alexandros oprávněně ptát, jestli by se v rámci pozdější aristotelské terminologie také nepřiklonil k výrazu „synonymní“.²¹

(2) V rámci předchozí úvahy se Alexandros dotkne i klíčového problému vztahu mezi idejemi a jednotlivinami (tím ovšem předbíhá do 9. kapitoly). Tento vztah pojímá jako podobu co do formy, což mu zároveň umožňuje naznačit, jak se definice, jejichž předmětem přece mají být právě ideje či formy (viz „přirozenosti“ v prvním úryvku) mohou přece jen nějak dotýkat

19 ARISTOTELÉS, *Kategorie*. Překlad Jiří HEJLEK – Aleš HAVLÍČEK – Jakub JÍNEK. OIKOY-MENH 2018, s. 121. Knihovna antické tradice (17.), poznámka č. 1.

20 *Tamtéž*, s. 125–126, poznámka č. 4.

21 A to zvláště pokud platí Alexandrovo upozornění (viz 51.14–15), že slovo „homonymní“ se v běžné mluvě používalo obecněji i místo slova „synonymní“.

i jednotlivin. A v tom případě platí komentovaná Aristotelova věta, že „mnohé“, tj. také „vnímatelné“ věci jsou synonymní s formami.

(3) A konečně v jakési odbočce Alexandros ještě jednou předbíhá do 9. kapitoly a otvírá otázku, u jakých věcí by měly podle platóniků existovat ideje. Hned nám uvádí několik příkladů entit, jež ideje mít nebudou (některé relace, protipřirozené nebo zlé věci). Detailnější úvaha na toto téma nás čeká v té 9. kapitole.

Je pro nás tohle všechno užitečné? Budeme-li užitečnost měřit mj. tím, co nového oproti Aristotelovi nám sděluje komentátor, pak tato pasáž je mimořádně užitečná, protože její obsah zásadním způsobem překračuje komentovaný text – jedinou větu. Je však třeba doplnit, že pouze v případě homonymie a synonymie můžeme být s podaným výkladem plně spokojeni – a to i z hlediska věcného. U zbývajících dvou témat se jedná spíše jen o otevření a naznačení problému a spolu se čtenáři se můžeme (a musíme!) těšit na 9. kapitolu, abychom se dočkali důkladného a úplného vysvětlení.

Bc. Pavel Matal

student Katedry filozofie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity

Arna Nováka 1, 602 00 Brno, Česká republika

matal@mail.muni.cz

PhDr. Josef Petrželka, Ph.D.

Katedra filozofie, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita

Arna Nováka 1, 602 00 Brno, Česká republika

josef@phil.muni.cz

Toto dílo lze užit v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.